

YENAL Bilgici
MEMLEKETTE
TUHAF
ZAMANLAR

—
Araştırma
İnceleme
—

HAKİKAT-SONRASIYLA
GEÇEN İKİ BİNLİ YILLARIMIZ

Yenal Bilgici, gazeteci. 1979 İskenderun doğumlu. Siyaset bilimi eğitimi aldı. 2000 yılında gazeteciliğe başladı. *Nokta*, *Aktüel*, *Newsweek*, *GQ Türkiye*, *Habertürk* ve *Hürriyet*'te çalıştı; yazılı ve görsel birçok başka mecrada yazdı, çizdi, anlattı. Siyaset, kültür, tarih üzerine röportajlar yaptı, yapmaya devam ediyor. 2019'da tarihçi İlber Ortaylı ile *Bir Ömür Nasıl Yaşanır?* isimli, büyük ilgi gören bir nehir söyleşi kitabı yayımladı. Toplum ve teknolojinin kesişiminden türeyen yeni dünya üzerine düşünmeyi, edebiyatı ve bir de blogunda yazmayı seviyor.

Memlekette Tuhaf Zamanlar

Hakikat-Sonrasıyla Geçen İki Binli Yıllarımız

MEMLEKETTE TUHAF ZAMANLAR
Hakikat-Sonrasıyla Geçen İki Binli Yıllarımız

Yazan: Yenal Bilgici

Editör: Sema Çubukçu

Yayın hakları: © Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Ocak 2022 / ISBN 978-625-8036-82-4

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Cüneyt Çomoğlu

Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62 / B Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL

Tel: (212) 515 49 47

Sertifika no: 45464

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Memlekette Tuhaf Zamanlar

Hakikat-Sonrasıyla Geçen İki Binli Yıllarımız

Yenal Bilgici

İçindekiler

Giriş	13
Birinci bölüm / Kâbus senaryoları: Alıcılarınızın ayarıyla oynamayın!.....	17
İkinci bölüm / Biz sizin zihniyetinizi biliyoruz.....	45
Üçüncü bölüm / Televizyondan kutuplaşma hikâyeleri: Diriliş Erdoğan.....	65
Dördüncü bölüm / Yeni komploculuk: Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için.....	81
Beşinci bölüm / Hepimiz Melih Gökçek'in rüyasında yaşıyoruz	105
Altıncı bölüm / “Ama bunlar monşeeerrr...”	123
Yedinci bölüm / Ansiklopedilerin kapının önüne konulduğu gün	135
Sekizinci bölüm / Medya baronlarından filtre baronlarına .	153
Dokuzuncu bölüm / Trollüğün bile zor olduğu ülke	171
Onuncu bölüm / Sırlar odasında bir felsefeci	185
Sonsöz / Her şeyde bir çatlak vardır	205
Notlar.....	209

annelerin ninnilerinden
spikerin okuduđu habere kadar,
yürekte, kitapta ve sokakta yenebilmek yalanı,
anlamak, sevgilim, o, bir müthiş bahtiyarlık,
anlamak gideni ve gelmekte olanı.

– Nâzım Hikmet

Giriş

Yaşadığı çağ herkese benzersiz gelir. Tarih bilinci az buçuk uyanmış atalarımızdan beri herkes en acayip zamanlara kendilerinin denk geldiğini düşünmüştür. Ne de olsa, her doğan gün yeni bir gündür. Her yeni gün beraberinde yeni ihtimalleri getirir. Yeni ihtimaller de emsali görülmemiş tuhaflikları...

Son yıllarda sağda solda çokça geçen ve bir Çin bedduası olduğu söylene de aslı astarı bilinmeyen bir ifade var: “Tuhaf zamanlarda yaşayasın.” Can sıkın birine söylenmek için ilginç bir seçim ama bir yandan isabetli de.

Tuhaf zamanlar... Kaotik, belirsiz, sisler içinde günler... Yarının ne getireceğinin bilinmediği dönemler... Güvenilen dağlara yağın karlar... Çin'in eski bilgeleri, bu lafı gerçekten söyledilerse, sanki bugünün distopya filmlerinin düşünüy görmüş de söylemişler. Kim böyle bir filmin içinde yaşamak ister ki?

Eh, ucundan kıyısından da olsa, sinematografisi yetersiz de gelse biz yaşıyoruz işte.

Tuhaf zamanlardan geçiyoruz. Memlekette de dünyada da. Bugünlere dair en belirleyici dert, hakikatle ilişkimizin her geçen gün zayıflaması. Neyin doğru neyin eğri olduğunu ayırt etmekte günbegün daha da zorlanıyoruz. Yalanlara, safsatalara, hurafelele, komplo teorilerine o kadar sık ve çok maruz kalıyoruz ki şüphelenmek ve kaygılanmaktan düşünmeye, eylemeye vakit bulmuyoruz. Belirsizlikler bizi birbirimize bağlanmaya değil birbirimizden korkmaya itiyor. Bir gerginlik çağındayız. Tuhafliklar çağında.

Bu tuhafliklar çağının adına “hakikat-sonrası” diyenler var. *Oxford Sözlüğü* 2016’da, bu ifadeyi “Evet, çağımızı tanımlıyor” diyerek “yılın sözcüğü” seçince popülerleşti. Çevresinde bir literatür gelişti. Ama bu laf bulunmasaydı dahi içinden geçtiğimiz tuhaf zamanları tanımlamak için bir ifadeye illaki ihtiyaç duyacaktık.

Bu ihtiyacı hâlâ da duyuyor olabiliriz. Çünkü 2016’dan bu yana hakikatle ilişkimiz, hayatlarımız ve dünyanın kendisi daha da keskinleşti. Hakikat-sonrası lafı bile kesmiyor. Seçim kaybetmiş başkanın taraftarlarının ellerinde kölelik taraftarlarının bayraklarıyla Amerikan Kongresi’ni basıp polisle çatıştığı bir dünyada yaşıyoruz artık. “Hiçbir şey olmamış ise biz diyoruz ki kesinlikle bir şeyler oldu” bahanesiyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinin iptal edildiği bir Türkiye’de yaşıyoruz. Ülke bir krizin pençesindeyken Ekonomi bakanının ona rakam soran gazeteciye, “Ekonomi gözlerdeki ısıltıdır” dediği bir Türkiye’de... Bin türlü kutuplaşma vesilesi bir yana, dünyayı kavuran bir salgının bile insanları virüse inananlar ve inanmayanlar, önlem alanlar ve almayanlar diye kutuplaştırdığı bir zamanda yaşıyoruz.

Bugünleri özel kılan ne? Tarihin her dönemindeki insanlar gibi “Zamanların en tuhafını, en çılgınını, belki de en dejeneresini biz yaşıyoruz” deme rüzgârına mı kapılıyoruz yoksa? Neticede, hakiki olan ve hakiki olmayan, doğru ve yanlış, o sonu gelmez mücadelesine insanlık tarihiyle beraber başladı. Bugün ne değişti? *Oxford Sözlüğü*, hakikat-sonrasını tanımlamak için “kamuyu şekillendirmede artık vakıaların yerini duyguların aldığı” altını çizirken, söylediği yeni ne var ki? Boş bir söylem mi bu hakikat-sonrası?

Değil. Daha iyi bir ifade belki bulunabilir ama hakikat-sonrasının karşılığı boş küme değil.

İnternetle beraber bir eşiğin üzerinden atladık. Hayatlarımızda iki yenilik var: hacim ve hız. Hem enformasyona hem dezenformasyona emsali görülmemiş oranda ve süratte maruz kalıyoruz.

Bir yandan da başkalarını maruz bırakıyoruz. Yalanların yayılmasında bizim de payımız var.

Çinlilerin bedduası tutmuş gibi. Tuhaf zamanlardayız. Bu kitap bu zamanlara bir çerçeve çiziyor. İlk iki bölüm şu an tam ola-

rak nerede durduğumuzu hakikat-sonrası, yalan haber, yanlış bilgi ve kutuplaşma üzerinden, bu alandaki son çalışmalara da referanslar vererek saptamaya çalışıyor. Üçüncü bölüm, hakikat-sonrasının bizde halen çok popüler mecrası televizyon ve diziler üzerine. Dördüncü ve beşinci bölümler dünyadaki ve Türkiye’deki komplo teorilerini ve bunları mümkün kılan zihin yapısını tartışıyor. Altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler bilginin gözden düşen “eski bekçileri”ne, uzmanlara, üniversitelere ve medyaya yoğunlaşıyor. Son iki bölümde ise internetteki yeni ve tekinsiz hayatımız var.

Dedim ya, dünyada da Türkiye’de de binbir türlü tuhafılığı idrak etmeye çalışıyoruz. Hem bizler belki herkesten daha da fazla çalışıyoruz. Memleketi içiğna cıcığna kadar araştıran KONDA Genel Müdürü Bekir Ağırdu’ın “Hakikat-sonrası Türkiye’dir” demesi boşuna değil. Bilakis, bu, memlekete dair son zamanlarda edilmiş belki de en isabetli söz.

Çünkü burada hiçbir şey olmasa bile kesinlikle bir şeyler oluyor. Bakalım nasıl oluyor?

Birinci bölüm

Kâbus senaryoları: Alıcılarınızın ayarıyla oynamayın!

1

George Orwell, büyük eseri *1984*'ün yayımlanmasının (1949) üstünden birkaç ay geçtikten sonra önemli bir mektup aldı. Mektup, bir başka usta İngiliz yazardan, Aldous Huxley'den gelmişti. Orwell, Eton College'dan hocası da olan Huxley'nin mektubunda, henüz yayımlanmış romanını övdüğünü memnuniyetle okudu.

Ama hocasının, o nazik övgünün ardına bir ufak not eklediğini de gördü. Huxley, eski öğrencisine kibarca, “Benim distopyam seninkini döver” diyordu.¹

Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı 1932'de, *1984*'ten 17 yıl önce yayımlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı'na yıllar varken... Hitler, henüz Almanya siyasi sistemi içinde ilerlemeye devam ediyor, yıldızını parlatıyordu. Dünyanın esas meselesi Büyük Ekonomik Buhran'dı (Hitler de zaten bir ölçüde onun yarattığı dalganın üzerinde yükseliyordu). Huxley, *Cesur Yeni Dünya*'yı işte bu ortamda yazdı.

Orwell'in romanı, savaş sonrası görülen bir kâbustu. Huxley'ninki ise daha önce. Görünüşte birbirlerinden epey farklılardı. Ama Huxley'ye göre ikisi de bir noktada aynıydı. Hoca Huxley, öğrencisi Orwell'in kâbusunun, eninde sonunda kendisinininkine dönüşeceğine inanıyordu.

“Gelecek kuşakla birlikte” diye yazıyordu mektubunda Huxley, “şartlandırma ve narko-hipnoz, bir iktidar aracı olarak, sopalar ve hapishanelerden çok daha etkili olacak.”

2

1984 ve Cesur Yeni Dünya...

İlkinde sopalara, hapishaneler, sansür, şiddet, yasaklar, nefret... Diğerinde uyuşturucular, rüyalar, reklamlar, eğlence, sahtelik, sınırsızlık, ilgisizlik, bolluk... İki ayrı totaliter yönetim, iki ayrı metot... Orwell ile Huxley, yorumlarında birbirlerinden ayrılıyorlardı ama dertleri aynıydı: İki de insanın, hakikatle ilişkisinin kesileceğini, en azından kesilmeye çalışılacağını öngörüyordu. *1984* ile *Cesur Yeni Dünya*, belki sadece birer roman ama yazarlarının kurduğu dünyalar, yönetenle yönetilen, ezenle ezilen, dahası insan ve hakikat arasındaki ilişkiyi resmetme açısından son derece işlevsel alegoriler barındırıyor. Bugün de. Hatta belki bugün biraz daha...

Aralarında derin bir farklılık bulunmakla beraber, iki yazar da kendince haklıydı. Orwell, elinde sopa olanın o sopayı kullanacağına inanıyordu. Huxley ise sopaya gerek kalmayacağına. Orwell, hakikati kontrol etmek adına, sistemin, konuştuğumuz sözcüklere dahi müdahale edeceğini, dili kısıtlayacağını, hatta giderek yok edeceğini yazıyordu; Huxley ise tam aksine seste de sözde de imajda da bir bombardımandan söz ediyordu; insan zihni o bolluk içinde hem kendinin hem de içinde yaşadığı toplumun hakikatle ilişkisini kurmaktan âciz kalacaktı.

İkisi de kendince haklıydı demiştim. Haklı çıkmaya da devam ediyorlar. Siz de farkındasınızdır: Bir bakıma iki distopyayı da aynı anda idrak ediyoruz. Dünyanın bazı bölgelerinde Orwell’ci distopya baskın, bazılarında Huxley’ci. Bazı yerlerde –ki bu yerlere memleketimizi de rahat rahat ekleyebiliriz– ikisi birden etkili olabiliyor; hem güçlü bir kontrol mekanizmasının gölgesinde hem bir ses, söz, imaj bombardımanı altında yaşıyoruz. Bu iki distopya da o çok konuşulan, sorgulanan hakikat-sonrası dünyasının epey etkili bileşenleri. İkisinin de hesaba sığmaz şekilde güçlendiği bir çağdayız.

Bu çağ, yalanlarla örülü, yalanlardan güç alan ve öyle görünüyor ki yalanlardan eskiye göre bir parça daha az utarılan bir çağ. En önemlisi, teknolojinin elvermesiyle beraber yalanların ışık hızıyla yayıldığı ve yalanlara hiç olmadığı kadar maruz kaldığımız

bir çağ. Bu sonuncusu, yani yalanlardaki bu hız ve onlara maruz kalışımızdaki bu artış, yalan dolanla, ilkel dillerden beri haşır neşir olduğumuzu göz önüne alacak olursak, bu çağın da ayırıcı özelliği. Orwell’i de Huxley’yi de doğrulayan günlerdeyiz.

Herkes kendi çağını yargılar. Orwell ile Huxley, romanlarını geleceğe dair kehanetler sıralamak için değil kendi çağlarına dair bir hüküm vermek için yazdılar. Neticede o iki distopya, özellikle Batı dünyasının hakikatle o anki ilişkisini sorgulamak için kuruldu. Peki bu iki İngiliz yazar Batı’yı resmederken bizdeki durum neydi? Çizgi romanların meşhur ifadesine başvurarak “O sırada Türkiye’de...” diyerek memlekete uzanalım. Zira hakikate ilişkin puzzle’ımızın bir parçası da burada, bizim edebi ve siyasi tarihimizin tozlu sayfaları arasında...

3

Cumhuriyet’in kurucu simalarından Falih Rıfki Bey’in (Atay) *Zeytindağı* ismini verdiği anıları, Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya*’sıyla aynı yılda, 1932’de yayımlandı. Ama iki kitabın arasında esash bir fark vardı. Huxley “geleceği” tahayyül ederken; Falih Rıfki “geçmiş” üzerine kafa patlatıyordu. Yine de birbirine uzak görünen bu iki kitap ve iki dünya arasında yakıcı bir benzerlik bulunuyordu: İki eser de farklı yollardan geçerek hakikatle ilişkiyi sorguluyordu.

Gazeteci yazar Falih Rıfki, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş günlerini kendine has o sert üslubuyla kaleme aldığı *Zeytindağı*’nda,² “Şark’ta yalan ayıp değildir” diyordu. Ona göre tarihte gerçekliğe lüzum görmeyen dar bir ahlak anlayışı yüzünden Osmanlı tarihi bir yalan âleminde ibaret hale gelmişti. Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun çoğunun yüzleşmeye zorlandığı imparatorluğun çözülüş sürecini, o müthiş dönemeci, Falih Rıfki Bey sert bir üslupla, özellikle yönetici sınıfın hakikatle bağının kopması olarak özetlemişti: “Bir realite hissiyle değil, bir tarih hissiyle kendimizi zorluyorduk.”

Falih Rıfki, Osmanlı’daki hakikat erozyonuna kendi pence-resinden bakıyordu. Yönetici sınıfın içinde bulunduğu hayaller

dünyasının, siyasi emellerle realitenin uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamasını ve bunun sonuçlarını bizzat o sınıfın içinden gelerek, görerek, duyarak yazmıştı. Ya halk? Yönetilenlerin hakikatle ilişkisi ne minvaldeydi?

Çok sağlıklı olduğu söylenemez. Bunu aynı yazarın bir başka kitabına bakınca anlıyoruz. Falih Rıfki Bey, yine 1932’de, *Zeytindağı*’yla (ve *Cesur Yeni Dünya*’yla) aynı yıl yayımladığı *Moskova-Roma* isimli, siyasi ve toplumsal tahlillere de yer verdiği gezi kitabında bu defa Cumhuriyet dönemine dair şu satırları kaleme alacaktı:

Grucia vapuru daha boğazda iken, ahbablarımızdan birinin evine ihtiyar bir kalfa kadın geliyor:

“İsmet Paşa, Rusya’da Bolşevik olacakmış; artık herkes çalışacakmış; kimsenin malı mülkü olmayacakmış. Ne olur, belki içlerinde sizin bir tanıdığınız vardır; ona söyleseniz; bunamış bir kadınum. Bundan sonra iş tutamam. Bana İstinye’deki evimi bıraksalar, gene üst katını kiraya verip geçinsam, dursam.”

Son buhran vergisi üzerine gene böyle fakat daha sarsak bir kadın bana demişti ki:

“Beyefendi, benim beş lira maaşım var. Ankara’dan Bürhan Bey geliyormuş, elli kuruşunu kesecekmiş. Ne olur, beni ona götürseniz, yalvarsam, eteğini öpsem, benim maaşıma dokunmasa!”

Büyük Harp’te Mudanya’da tifüs aşısı yapılırken, bir nefer: “Nedir bu çektiğimiz, her gün iğnelenip duruyoruz” demişti.

Kulağıma iğilen bir hoca dedi ki: “Ne hastalık ne bir şey... Bize Alman kanı aşıyorlar.”⁵

Bu satırlar bizi bugüne ve 1984 ile *Cesur Yeni Dünya*’nın farklı versiyonlarına taşıyan bir köprü. Hakikat cephesindeki gediklerin yakın tarihteki halini gösteren ve bugünle kıyas yapmamızı sağlayan bir pencere. Köprüden geçelim, pencereyi açalım.

Bir soruyla başlayalım: Falih Rıfki Bey’in notları, bu olayların vuku bulmasından bir asır sonra, bugün karşımıza çıkan komplo teorilerinden ne kadar farklı sayılabilir? Dahası bu satırlar, Covid-19 pandemisi sırasında daha yüksek perdeden işitilen aş kar-

şıtı argümanları ya da bugün Türkiye’de de mensuplarına rastlanan “Düz Dünya”cılarının iddialarını andırmıyor mu?

Muhakkak bir benzerlik var ama iki dönem arasında esaslı farklar da var... Bu farkların sadece ikisi bile, dönemler arasına kalın bir çizgi çekiyor.

Birinci fark internet.

İkincisi küreselleşme.

İnternet ve küreselleşme... Bir yandan da, hız ve kapasite. Yalanlar ve safsatalar bugün tarihte hiç görülmemiş bir hızla (ve bazen en külyutmaz görünenlerimizi de kendine ortak ederek) yayılıyor ve her birimiz, her bir gün, hiçbir atamızın şahit olmadığı kadar yalan işitiyoruz. Bunlar dünyanın çeşitli yerlerindeki birçok insanın kendini 1984’ün dünyasındaymış gibi hissetmesine yol açıyor. Bir başka kesim de bir bakıma *Cesur Yeni Dünya*’nın sularında seyrediyor. Tuhaf zamanlardayız...

Öyle tuhaf zamanlar ki, Orwell ve Huxley’nin sırasıyla yetmiş ve seksen yaşını aşmış kurguları, bugün hem dünyada hem Türkiye’de satış listelerinin en tepelerinde. Demek ki zamanının ötesinde bu düşüncelerin sadece felsefi değil ticari karşılıkları da var. 2000’li yıllar boyunca, geçen yüzyılın ilk yarısında yazılmış bu distopyaların yıldızının yeniden parladığını gözledik.

Ne oldu da bit pazarına nur yağdı peki? Bu sorunun birkaç farklı cevabı var. Birincisi, internetin ve küreselleşmenin o benzersiz serserletici etkisinin yanında birtakım siyasi faktörlerin de tüm dünyada hızla devreye girmesi. Özgürlükleri daraltan, kazanılmış hakları bile kuşa çeviren, yalanla abad olan ama bugüne özgü şekilde, yeni teknolojinin, öncelikle de internetin elvermesiyle bu yalanlarla organize olan; kendi menfaatlerine uygun yalanları biricik hakikatmiş gibi göstererek, kolaylıkla ve hızla yalan rejimler art arda başa geçti, hâlâ da geçiyor. Bu yükselişin dünyadaki sembolü, 2016-2020 arasında ABD’yi yöneten Donald Trump’tı. Ama Trump onca gücüne ve kitleleri esir eden boşboğaz gevezeliğine rağmen, bu alanda bir başına değildi. Birçok ülkede liderler ve rejimler, yalanla gerçeğin arasındaki seti yıkmayı başardı. Ne yapıyor bu rejimler? Geleneksel medyayı güçsüzleştirerek, işlevsizleştirerek (medya da onlara yardımcı oluyor doğru-

su); bilgiyi değersizleştirerek, toplumları dezenformasyona tabi tutuyorlar. Sosyal medyanın dizginsiz kaosunu kullanarak yalanı hâkim kılıyorlar. Üstelik bunu çoğunlukla, insanların kendi rızasını kullanarak yapıyorlar. Yeni tür siyaset ile internetin ve küreselleşmenin kurduğu yeni dünya birbirini besliyor.

Bu yol nereye çıkabilir? 20. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden Hannah Arendt, 1951’de yayımlanan ve düşün tarihinin en önemli kitaplarından biri olarak kabul edilen *Totalitarizmin Kaynakları*’nda bir yol haritası çizmişti:

Totaliter yönetimin ideal öznesi, inanmış Nazi ya da inanmış komünist değildir; fakat olgu ile kurgu (yani deneyimin gerçekliği) ve doğru ile yanlış (yani düşüncenin ölçütleri) arasında kendileri için artık bir ayırımın var olmadığı insanlardır.⁴

Arendt burada; hakikatin yahut gerçeğin önemini yitirmesinden daha hazin bir meseleden bahsediyor. Gerçekle hayalin arasındaki ayırımın ortadan kalkmasına, önemsenmemesine dikkat çekiyor. Bu bir yüksek politika konusu değil. Sadece maziye ait bir mesele de değil. Arendt’in yılları aşip gelen uyarısı, bugün toplumsal hayatın her alanını ilgilendiriyor. Arendt, içine onlarca kişiyi, kurumu, unsuru sığdırabilen bir fotoğraf çekmiş. Kendi dönemine dair yazıp çizmiş olsa da bir bakıma bugünün fotoğrafı bu.

Seçim sonuçlarını herhangi bir sağlam gerekçe dahi göstermeden, sadece “ama çaldılar” diye iptal ettirip yeniden sandık kurduran iktidar da aynı fotoğrafın içinde, bir başkasının “tutan” tweet’ini olduğu gibi kopyalayıp kendisininmiş gibi yayınlayan sosyal medya kullanıcısı da... Her ikisi de yanlış ya da yalan söylediği ortaya çıktığında çok da mahcup olmuyor. Çünkü fark etmiyor. Çünkü bu farkı önemsemeyen kitleler de onlarla beraber aynı fotoğrafa dahil. Arendt’in “gerçekle hayal ürünü arasındaki ayırımı, doğruyla yanlış arasındaki farkı önemsemiyorlar” diye tarif ettiği kişiler, bugün artık çok güçlüler, çok kalabalıklar ve çok pervasızlar.

Arendt’in dikkat çektiği o ayırımın ortadan kalkması muhak-

kak sonuçlar doğuracaktır. Bugünün dünyasını en doğru, en isabetli ve en erken okuyanlardan biri olan ünlü edebiyat eleştirmeni ve *New York Times* yazarı Michiko Kakutani, çağımıza ışık tutan kitabı *Hakikatin Ölümü*'nde Arendt'in bu saptamasından yola çıkarak şunları söylüyordu:

Günümüz okuru adına korkutucu olan, Arendt'in geçmiş yüzyıl için kaleme aldığı bu sözlerin, günümüz siyasi ve kültürel durumunu tüyler ürpertici bir doğrulukla yansıttığıdır. Bu, sahte haber ve yalanların, Rus trolleri tarafından endüstriyel boyutta üretilip dünyaya pompalandığı, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nun [Trump] kendi ağzından ve Twitter hesabından hiç durmaksızın yayımlandığı, sosyal medya hesapları aracılığıyla tüm dünyaya ışık hızında yayıldığı bir ortamdır. Sadece kendilerinininkine benzer görüşlerin girebildiği partizan gruplara ve balonlarına hapsedilmiş insanlar, ortak hakikat algılarını ve sosyal/dini çizgiler arası iletişim kurabilme yeteneklerini yitirirken, milliyetçilik, kabilecilik, göç, sosyal değişime ilişkin korku ve farklı olana nefret bir kez daha yükselişe geçmiş durumdadır.⁵

Hakikat zemini ayaklarımızın altından kayıyor. Kakutani'nin satırları, insanın, bildiği tanıdığı dünyayla, çevresiyle, hakikatle ilişkisinin çağımızda ne ölçüde sarsılabileceğini tüm çıplaklığıyla ortaya koymasından çok önemli. Dahası Kakutani, hakikatin müdahale edilmeye, oynanmaya, eğilip bükülmeye bugün dünden daha müsait olduğunun da altını çiziyor. Kakutani'nin ve bu alanda yazıp çizen herkesin ortak çağrısına kulak kabartmamız gereken günlerdeyiz. "Uyanık olun" diyen bir çağrı bu.

Uyanık olun çünkü, hakikatle oynamanın, hakikati tahrip etmenin, hakikati önemsizleştirmenin son derece uzun bir tarihi ve günümüzde olağanüstü rafineleşen, kurnazlaşan ve düne göre çok daha mahir hale gelen yolları var.⁶ Bir de bu işin aktörleri ve taşıyıcı unsurları var. Hakikatle bile isteye oynayanlar var, bu oyunlara fark etmeden dahil olup yalanları taşıyanlar, iletenler var; o yalanlara bir şekilde maruz kalanlar var. Neye maruz kaldığını anlayanlar var, anlamayanlar var. Ama her şeyden önemlisi

bir şeylere maruz kaldığımızı sezebilse dahi, tam da Arendt'in işaret ettiği gibi, "Benim için fark etmez" diyenler var.

Ama fark ediyor. Maruz kaldığımız yalanlar, hayatı her alanda gitgide daha çok belirliyor. Onlara itiraz edilmemesi ve hakikat filtresine boş verilmesi de ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağım üzere toplumsal ilişkileri zedeliyor, özellikle kutuplaşmayı derinleştiriyor ve çeşitli çıkar gruplarının iktidarlarını sağlamlaştırmasına yarıyor.

4

Falih Rıfki, biraz mübalağa ile "Şark'ta yalan ayıp değildir" diyordu ama aslında Garp'ta da durum farklı değildi. Hiç farklı olmamıştı. O kadar aynıydı ki, Orwell, 1943'te yayımlanan bir makalesinde şunları yazmıştı: "(...) Nesnel gerçeklik dünyadan kayboluyor; tarih belki de yalanlarla yazılacak."⁷ Bugün de, tıpkı dün olduğu gibi ne Şark'ta ne Garp'ta, ne Çin'de ne ABD'de ve nihayet ne de Türkiye'de yalanlar ayıp değil; savunulan bir tezdeki yanlışlığın ortaya çıkması savunanları o kadar da hicaba düşürmüyor. Ama artık örtü de yok. Bu tuhaf zamanlarda kimse yalanını saklamaya çalışmıyor. Bilakis...

"Çünkü yalanların samimiyetle çelişmediği bir çağa girdik. Artık yalanlar bazı gerçekleri çarpıtmak ya da bazı durumların etrafından dolanmak için başvurulan tekil girişimler olmaktan çıktı." Her gün daha fazlasıyla karşılaştığımız yalanların en azından bir kısmını gün ışığına çıkarabilmek için, YouTube'da "Bize Yalan Söylediler"⁸ isimli programı hazırlamış olan gazeteci yazar Mirgün Cabas, yalanın yeni kullanımlarıyla ilgili bu hatırlatmayı yaptıktan sonra önemli bir uyarıda bulunuyordu:

Yalanlar, siyasetçilerin ve onların destekçilerinin elinde, günümüzün yeni medya imkânları sayesinde propagandanın bile ötesine geçen gerçeği itibarsızlaşma faaliyetine dönüştü. Gerçeği derken, tekil gerçeklerden değil, olgu olarak hakikatten bahsediyorum. Bugünkü sorunumuz, yalan söyleyen siyasetçiler değil. Bu-

gün sorun, yalanların siyasetçiler için bir can simidi olmaktan çıkmasıdır. Önceden siyasetçiler su boylarını geçip de çaresiz kaldıklarında yalana sarılırlardı. Bugün ise, yalanlardan yaptıkları gemilere tüm siyasi varlıklarını yüklüyorlar.⁹

Bu işin sadece siyasetle, siyasilerin yalanlarıyla ilgili kısmı. Ama mesele sadece bununla sınırlı değil. Arendt'in "fark etmez" diyen insanına, kimi yerde 1984'ün kontrolcülüğü, kimi yerde *Cesur Yeni Dünya*'nın gürültüsü üzerinden koşar adım gidiyoruz. Gerçeğe ilişkin düşüncelerimiz, duygularımız, algılarımız yerle bir. Yeni bir şey değil bu ama son yıllarda müthiş hızlandı. Kutup dairesinden çözülüp sürüklenen buzdağları gibi, her sene daha büyük bir parça kopuyor hakikatten. Kakutani'nin deyişiyle, bizden önce kimsenin görmediği şekilde ve yoğunlukta, "hakikate saldırı" çağını tecrübe ediyoruz.

Bunun yıllardır süregelen ve bugün artık değiştirici, dönüştürücü ve bazen de yıkıcı rollere bürünen sebepleri var. Toplumsal kutuplaşmanın dünyanın birçok yerinde, bu arada Türkiye'de de görülmemiş bir aşamaya gelmesi; hayatlarımızın olağanüstü ölçüde hızlanması; internetin, sosyal medyanın bizlere insanlığın daha önce hayal bile etmediği imkânlar sunması; geleneksel medyanın çökmesi, bilginin, uzmanlığın gün geçtikçe daha da değersiz görülmesi, dünyanın her tarafında otoriter, totaliter rejimlerin yükselmesi; doksanlardan itibaren yükselen postmodernist düşüncenin hakikatle ilişkimizi düşünsel düzeyde epey yıpratması... Nesnel gerçeklikle bağımızın ne kadar aşındığına dair, günışırı yeni veriler türüyor. Bu aşınmayı hep yeni imkânlar sunarak kolaylaştıran bir çağdayız.

Bazıları bu çağa "hakikat-sonrası" da diyor.

5

Nedir hakikat-sonrası? Nasıl bir dünya burası?

En düz haliyle söyleyecek olursak, hakikat-sonrası, hakikate ilişkin algımızın, ayarlarımızın nasıl değiştiğinin, onunla ilişkimi-

zin safsatalara, yalanlara, “hakikat olmayana” nasıl evrildiğinin tarifi. Üstelik bu tarif tuttu. Nasıl tutmasın? Almanların karmaşık duyguları anlattığı uzun sözcüklerle karşılaştığımızda “Hah budur işte” dediğimiz gibi, yıllardır yaşadıklarımızı anlatan basit bir sözcüğün, ifadenin hasretini çekiyorduk. Hakikat-sonrası bunu sağladı.

Bu ifadenin ilkin, 1992 gibi erken bir tarihte Sırp asıllı Amerikan oyun yazarı Steve Tesich tarafından kullanıldığı kabul ediliyor. Amerikan yazar Ralph Keyes’in 2004’te kaleme aldığı *Hakikat Sonrası Çağ* isimli kitap (Türkçede 2017’de DeliDolu Yayınları tarafından yayımlandı) da kavramın literatüre yerleşmesini sağladı. Özellikle internet ve sosyal medyanın yaygınlaşması, hakikatle ilişkimizin sorgulandığı süreci hızlandırdı; bu tempo Trump’ın 2016’da Amerikan başkanı seçilmesiyle beraber de çığgın bir seviyeye ulaştı. O kadar ki 2016’da önceki yıla oranla iki bin kat fazla kullanılan “hakikat-sonrası” ifadesi o yıl, hayattaki yenilikleri hızla söz dağarcığına katmasıyla meşhur *Oxford Sözlüğü* tarafından “yılın sözcüğü” olarak baş tacı edildi. Sözlük, “hakikat-sonrası”nın karşısına “Duyguların ve kişisel kanaatlerin kamuoyunu belirleme açısından nesnel hakikatlerden daha etkili olma hali” diye yazmıştı. Tanım, çağa cuk oturdu. Sonrası da zaten çorap söküğü gibi geldi. Bu yeni ifadenin gücü, kendine bir alan açtı. Evvela akademik çevrelerde, sonra televizyon tartışmalarında, gazetelerin yorum sayfalarında, derken gitgide hayatın kılcal damarlarında bu tanım kendine yer bulmaya başladı. Kısa sürede bir “hakikat-sonrası” literatürü oluştu.

6

Bu literatürü taradığınızda hakikatle ilişkiyi gevşeten üç unsur özellikle öne çıktığını görüyorsunuz: dezenformasyon (*disinformation*), uydurma haber (*fake news*) ve yanlış bilgi (*misinformation*)... İlki eski, ikincisi bugüne dair bir kavram. Üçüncüsü ise içerik açısından yine eski olmakla beraber, bugün özellikle de internetin varlığıyla çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başla-

nan ve kimilerine göre çoğu durumda yetersiz kalan ilk iki kavramı da kapsayan bir kavram.

Neticede Şark'ta da Garp'ta da yalan mubah... Yanlışlar da bol. Bütün bu kavramları besleyecek, onları hep diri tutacak malzeme bol. Kitap boyunca, Türkiye'de ve dünyada bazen bir kavramı, bazen diğerinin kapsama alanına giren, bazen kesişim kümelerinde ya da gri bölgelerde kalan, bazen bile isteye, bazen fark etmeden ya da içeriğinden şüphe etmeyerek yayılan yalanları, yanlışları ve uydurmaları göreceksiniz. Ama bu sahidten çapraşık bilgi ekosisteminde neyin ne olduğunu anlayabilmek için önce bu kavram hattı üzerinde bir gezintiye çıkalım.

“Yanlış bilgi” (*misinformation*) epey dalı budaklı ve birtakım tartışmaları da beraberinde getiren bir kavram; onu şimdilik bir kenara bırakarak dezenformasyona (bir ölçüde ondan da eski propaganda) ve uydurma haberlere odaklanalım. Bu türlere odaklanmak zor değil. Çünkü failleri (her zaman olmasa da) daha sınırlı. Devletler, hükümetler, istihbarat teşkilatları, çıkar grupları, özel şirketler, bazen yenisiyle eskisiyle medya ve son olarak uydurma haber alanında sık sık görüldüğü üzere tek derdi para kazanmak olan, hukuki ya da etik konularla dertlenmeyen tekil şahıslar... Bu grupları kavramak daha kolay; üstelik hepimizin çocukluktan beri bildiği bir yöntem kullanıyorlar: Temel olarak, bir hikâye anlatıyorlar.

Hikâyecilik eski de olsa, hikâye anlatıcılığının bugün geçer akçe olan ve mevcut teknolojiyle güçlenen birçok yeni tekniği var. Bu teknikler günümüzü şekillendiriyor. Çünkü hakikat-sonrası çağ, gerçeklikle, verilerle değil, baştan aşağı hikâye kurmak, inandırmak ve ikna etmekle ilgili...

Bir örnek... 1970'li yılların başından itibaren Amerikan hükümetleriyle çalışan, özellikle Reagan ve baba-oğul Bush yönetimlerinde ön plana çıkan dış politika analisti Stefan Halper'in 2013'te Pentagon için yazdığı bir rapor, yeni tür hikâyelerin dünyayı nasıl yeniden kurduğunu tarif ediyordu. “China: The Three Warfares” (Çin: Üç Tarz-ı Harp) isimli rapor, 21. yüzyılda savaşların artık top-la tüfekte kazanılmadığını; işin kalpleri, zihinleri ve fikirleri teslim almak olduğunu söylüyor, “Savaşları artık ordular değil hikâyeler kazanıyor” diyordu.¹⁰

Tuhaf zamanlar yaşıyoruz. Kaotik, belirsiz, sisler içinde... Yaşadığımız zaman hakikat-sonrasıysa gerçeği bize kim söyleyecek?

- Ansiklopedi için kupon kesen bir toplumken, bilgiyi daha çok mu önemsiyorduk?
  - Kutuplaşma Türkiye'nin felaketi mi olacak?
- Bir belediye başkanı başkentin göbeğine dev bir dinazor heykelini nasıl dikti?
  - Televizyon dizilerinde kuruluştan çöküşe Osmanlı padişahları nasıl Cumhurbaşkanı Erdoğan'a dönüştü?
  - Neden Türkiye'de trol olmak bile çok zor?
- Şaman kılığındaki Trump taraftarları Amerikan Kongresi'ni neden bastı?
  - "Yankı odalarındaki" yaşamla Ulus'ta veya Başakşehir'deki yaşam arasında fark var mı?
  - "Kesin yaşanmıştır" cılık hayatlarımıza nasıl hâkim oldu?
- 20 yıllık Erdoğan iktidarı, hakikatle ilişkimizi nasıl zayıflattı? Türkiye, her parçasıyla, gerçeklik zemininden nasıl uzaklaştı?

Daha onlarca soru... Tuhaf zamanların soruları...

Başta sosyal medya olmak üzere internet, küreselleşme ve nihayet Covid-19 pandemisi dünyayı geri dönüşsüz bir şekilde değiştirdi. Siyasi yalanlar, komplo teorileri, safsatalar, masum uyarılar kılığındaki düzenbazlıklar... Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etmekte zorlanıyoruz. Birçokları için artık bu ayrımı yapmanın da önemi kalmadı. Bu döneme "hakikat-sonrası" da deniyor.

Gazeteci yazar Yenal Bilgici, okuru bu tuhaf zamanların, Türkiye'yi ve dünyayı temelinden sarsan bu hakikat-sonrası çağının içinde bir gezintiye çıkarıyor.

tavsiye edilen
KDV'siz
satış fiyatı

₺ 46

Şartlıdır nok 4439

ISBN 978-625-8036-82-4

9 786258 036824

**Doğan
Kitap**